

ŠERBO RASTODER

SLOVO O ZLOČINU*

Pozdravljam Vas ispred Foruma Muslimana/Bošnjaka u Crnoj Gori kao njegov predsjedavajući i ispred "Almanaha" kao njegov urednik i izražavam lično zadovoljstvo što smo, zahvaljujući prije svega *Fondu za humanitarno pravo*, u prilici da se u ova dva dana suočimo sami sa sobom kroz priču o zločinu iz naše nedavne prošlosti. Kada kažem "zadovoljstvo" onda zaista mislim na onaj dio naše kolektivne patologije, koja uvijek iznova pred svaku ovdašnju generaciju postavlja suštinska pitanja čitavog dvadesetog vijeka, a koja su aktuelna i danas na početku novog milenijuma. Dakle, moja intelektualna morbidnost iskazana kroz riječ "zadovoljstvo" nužno polazi od lako dokazive činjenice, da je čovjek današnjice najiskvarenije ljudsko biće u istoriji čovječanstva. Naša iluzija da budemo bolji od svojih prethodnika satkana je u težnji da nam podsjećanja na nedavna nedjela posluže za nauk i da se ona nikada više ne ponove. Pri tome ćemo, sa ne malom nelagodom, konstatovati da ne samo što se nedjela ponavljaju, već ona poprimaju sve oblike nečovječnosti koja očigledno nema granica, kao što nema granica ni ljudska težnja da se bude na suprotnoj strani od zla. Dakle, ako bismo se pozvali na Sartra koji je tvrdio *da ako treba da umremo nasilnom smrću, naš život unaprijed nema nikakav smisao - te da smrt nije projekat istinske slobode*, doći ćemo do zaključka da je čovjek posljednje decenije prošloga vijeka na ovim prostorima u suštini bio obični sužanj. Zato je razumljiva njegova potreba da pričom o zlu iskaže želju da se zlo ne ponovi, kao što treba imati na umu da je nerijetko priča o zlu moguća i kao propaganda zla. Kako život obično nije sazdan od želja, već od djela svakog pojedinca (Paolo Kueljo), to je čovjek današnjice najprepoznatljiviji po svom odnosu prema zločinu. I to prema onom zločinu koji je, nažalost, uglavnom prepušten sudu istorije. Jer, istoriju ne zanima svaki zločin, nju zanima samo organizovan zločin.

Zato ću u pomoć pozvati nedavno preminulog češkog filozofa Karela Kosika koji kaže: *Ko ubije iz ličnih motiva na svoju ruku i privatni rizik, ubica je. Ko ubije po višem ovlašćenju i u interesu društva, nije ubica*. Ovu tvrdnju možemo ogoliti iskazom Filipa Mladenovića koji kaže: *Kad ubiješ svoju ženu i djecu ti si umno poremećen. Kad ubiješ tuđu ženu i djecu ti si patriota. Svaki oblik ludila ima svoj precizan naslov*. Podsjetiću vas da se svi zločinci brane iskazom da su bili uz svoj narod. Hoću da kažem da je u svakom zločinu sadržana ideja nekog višeg cilja, koji zločince u vrijeme zločina amnestira od potrebe da razmišljaju o krivici i eventualnoj odgovornosti. Moju početnu iluziju da je zlo direktno zavisno od stepena obrazovanosti čovjeka nužno relativizira činjenica da su ideolozi svih zločina uglavnom ljudi sa visokim akademskim titulama. Kada se pročita knjiga Vilhelma Rajha, *Masovna psihologija fašizma*, u kojoj se navodi podatak da su čak više od polovine članstva Hitlerovih elitnih odreda činili ljudi formalno najviših obrazovnih referenci, onda postaje jasnije ponašanje Julijusa Štrajhera, glavnog lovca na Jevreje, čije su posljednje riječi na gubilištu bile *Hajl Hitler*. Na suđenju u Ninbergu, drugi čovjek nacizma Herman Gering opisivao je sebe kao čovjeka opredijeljenog za mir. Nekoliko sati prije zakazanog pogubljenja izvršio je samoubistvo. Čitava ova priča u ovom kontekstu ima smisla samo ako se ima na umu da su sudbinu ljudi u Štrpcima i Bukovici odredili dva bitna elementa: ime i prostor. Jedini kriterijum koji je bio primaran zločincima u Štrpcima bilo je ime putnika. Njih nije zanimalo njihovo socijalno, ideološko, ili subjektivno nacionalno određenje. Sudbinu ovih ljudi odredilo je ono što nijesu mogli da biraju. Ime. Sudbinu Bukovice odredio je njen geografski položaj. Dakle, u ovim slučajevima imamo dva tipična parametra fašizma: krv i tlo. Naravno, u elaboraciji konkretnog ideološkog

* Uvodna riječ na konferenciji "Kršenje ljudskih prava u prošlosti", održanoj 26. i 27. februara 2003. u organizaciji Fonda za humanitarno pravo Beograd, "Monitora" i "Almanaha" povodom desetogodišnjice otmice u Štrpcima i progona u Bukovici.

konteksta i nacionalnog projekta nije teško odgonetnuti precizne istorijske koordinate ideologije u čije ime su ovi zločini izvršeni i u tom smislu je dovoljno iznova isčitati dokumenat Stevana Moljevića *Homogena Srbija* iz juna 1941. godine.

Ono na šta bih ovom prilikom ipak želio da ukažem je način na koji smo pokušali da se odredimo prema ovim događajima. Dakle, mi smo kao organizovana intelektualna družina učinili napor da ostavimo svjedočanstvo o onome što se dogodilo. Ne bez svijesti da utemeljenost, objektivnost i vjerodostojnost toga svjedočenja mora biti u punoj korelaciji sa odgovornošću koju društvo u cjelini mora imati u odnosu na sam zločin. I u tom smislu, teško da smo mogli pronaći dvojicu pozvanijih autora od Jakupa Durguta i Rifata Rastodera. Knjiga Jakuba Durguta, *Bukovica 1992- 1995, Etničko čišćenje, zločini i nasilja*, u suštini predstavlja dokumentovanu hronologiju događanja vezanih za stradanja Bukovičana.

Autor je pokušao da na osnovu neposrednih svjedočenja, ličnog uvida i različitih iskaza ostavi autentičan zapis o tragediji ljudi ovoga kraja. Priča je surova i opora iz razloga što je to ipak prostor države koja navodno nije bila zahvaćena ratnim dešavanjima. Ali možda još oporija zbog nepobitne činjenice da se početak stradanja tamošnjeg bošnjačkog stanovništva ipak vezuje za dolazak organizovane sile koja bi po elementarnoj logici svake civilizovane države trebala da bude njihova zaštita: vojska i policija. Dakle, vojska i policija njihove države. Danas, kada su ovi ljudi i dalje raseljena lica pored svojih kuća čine se smislenim dvije stvari: prva, što, naravno, zavisi od političke volje i spremnosti države da se suoči sa svojom odgovornošću da se ovim ljudima bar naknadno pruži svaki vid satisfakcije: materijalne i moralne. Drugi, ne manje značajan dio koji bi morali uraditi iz obzira prema svojoj savjesti je činjenica da su u knjizi navedena imena ljudi koji su učestvovali u zločinu. I to na mali broj onih, za koje je moguće da se još uvijek nalaze u organima MUP-a i Vojske, moguće u međuvremenu sa promijenjenom ideološkom košuljom. I sve dotle, dok država ne smogne snage da učesnike u tim događajima izvede pred sud pravde i to prije svega one koji su joj dostupni, ona se ne može opravdati da nije saučesnik tih događanja. Nama, običnim smrtnicima, ostaje da tajno, ako već cijenimo da bi javno obraćanje moglo nanijeti štetu ne malom broju tih dobrih ljudi zbog frustracija koje nijesu isčežle a koji se pominju u knjizi, uputimo po jednu poruku dobre volje i zahvalimo im se na tome, što su i u najtežim i za njih rizičnim trenucima smogli snage da budu ljudi. Jer, biti čovjek na ovim prostorima nekada nije samo prosto biološko određenje, već i hrabrost. Kao prilozi knjizi objavljene su izjave pojedinih Bukovičana, a kao dodatak i imena 557 stanovnika Bukovice nastradalih uglavnom u februaru 1943. godine od strane četnika. Ako neko misli da ovo stradanje Bukovičana iz februara 1943. nema veze sa ovim posljednjim, dovoljno je samo da postavi pitanje: Zašto Bukovica?

Druga knjiga koju objavljuje "Almanah" je knjiga Rifata Rastodera *Usud imena* ili ako hoćete (*U*)*sud imena- Štrpci*. Knjiga je obima oko 180 stranica osnovnog teksta i još oko stotinu stranica autentičnih dokumenata. To je rijetka storija, odnosno ljudska priča i, istovremeno, rijetka zbirka autentičnih svjedočenja i svjedočanstava o zločinima nad ljudima na prostoru Srbije i Crne Gore tokom prve polovine devedesetih minolog vijeka. Okosnicu knjige čini otmica najmanje 20 putnika iz voza Beograd - Bar, 27. februara 1993. godine, na Željezničkoj stanici Štrpci kod Priboja, ali su ilustrativno obrađene i otmice žitelja sela Severin (Priboj) i žitelja Bukovice, kao i deportacija iz Crne Gore izbjeglica tokom 1992/1993. godine. I pored toga što lično znam, a vjerujem i mnogi od vas, da je Rifat od samog događaja 1993. godine do danas, jedan od onih za čije se ime vezuju svi naponi da se ovaj događaj rasvijetli, senzibilize crnogorska i međunarodna javnost u odnosu na njega i osoba koja je beskrajno mnogo svojih emocija ugradila u patnju srodnika stradalnika, ipak je manirom iskusnog i dokazanog publiciste i istraživača, uspio da intelektualno nadgradi svjedočanstvo koje je vjerodostojno, pouzdano i u kojem se provlače različiti akteri vezani prije svega za događaj u Štrpcima, od stradalnika do političara, intelektualnih, javnih ličnosti čije je djelovanje bilo u posrednoj ili neposrednoj vezi sa ovim zločinom i određenjem prema njemu.

U posebnom indeksu imena na kraju knjige evidentirano je nekoliko stotina lica koja se, po raznim osnovama pominju u knjizi.

I treći način na koji želimo iskazati svoj odnos prema ovom zločinu na njegovu desetogodišnjicu je umjetnički omaž *Čekajući fatihu*, koji se satkan od radiofonskoscenskog performansa *Preispitivanje savjesti*, čiji je autor Mirsad Rastoder i likovne izložbe 19 slikara iz Bosne i Crne Gore po izboru akademskog slikara Dževdeta Nikočevića. Pozivam Vas da večeras u 19 časova svi budemo u KIC-u "Budo Tomović" i pogledamo i saslušamo ovu jedinstvenu manifestaciju umjetničke i ljudske srodnosti koja nam iznova vraća optimizam u ljudskost i ljepotu.

Na kraju, osjećam potrebu da se u ime Foruma Muslimana/Bošnjaka i "Almanaha" zahvalim g. Nataši Kandić i Saši Zekoviću, odnosno Fondu za humanitarno pravo, KIC-u "Budo Tomović", "Monitoru" i ostalim suorganizatorima ovih dvodnevni manifestacija na saradnji i iskažem, vjerujem, i vaša očekivanja, da ovo naše suočavanje sa nedavnom prošlošću, bude istovremeno i naš veliki iskorak ka društvu u kojem će uvijek biti više onih koji osuđuju, od onih koji podržavaju ili prećutkuju zločin.

